

Prace Filologiczne 2023 (78): 411–424

ISSN 0138-0567; e-ISSN 2720-5037

Copyright © by Ewelina Zając, 2023

Creative Commons: Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-

-Bez utworów zależnych 3.0 PL (CC BY-NC-ND 3.0 PL)

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/pl/>

<https://doi.org/10.32798/pf.1081>

EWELINA ZAJĄC

Uniwersytet Łódzki, Łódź

e-mail: ewelina.zajac@uni.lodz.pl

<https://orcid.org/0000-0002-5076-8347>

INTERPRETACJE ZWIĄZKÓW FRAZEOLOGICZNYCH Z LEKSEMAMI *UCHO*, *OKO*, *NOS*, *JĘZYK*, *SERCE* – BADANIA NA GRUPIE DZIECI PIĘCIOLETNICH

INTERPRETATIONS OF PHRASEOLOGICAL UNITS
WITH LEXEMES *UCHO* [‘EAR’], *OKO* [‘EYE’], *NOS* [‘NOSE’],
JĘZYK [‘TONGUE’], *SERCE* [‘HEART’] – RESEARCH
ON A GROUP OF FIVE-YEAR-OLD CHILDREN

ABSTRACT: The main aim of the article is to present and discuss the lexical material collected among five-year-old children with respect to understanding and interpretation of phraseological units with components referring to the ear, eye, nose, tongue and heart. The choice of phraseological units was dictated by the intention to touch upon the issues that are close to the child, which they encounter on a daily basis, and which are preserved in the linguistic tradition of sayings. The subject of phraseologisms was also intended to encourage children to formulate free statements about them. The study demonstrates how children interpret selected metatextual phrases and how they define them using language.

KEYWORDS: phraseology, children’s interpretations, children’s language creativity

Wprowadzenie

Rozwój mowy dziecka związany jest nierozłącznie z całokształtem rozwoju człowieka. Wytwarzanie słów poprzedzone jest ich rozumieniem, a pierwsze słowa, opanowywane przez dzieci, to wyrazy treściowe, następnie konkretne, a dopiero później abstrakcyjne (Kurcz 2000, s. 77). Słownik umysłowy to intuicyjna wiedza „na temat wyrazów danego języka, jaką mają użytkownicy tego języka” (Kurcz 2000, s. 106). W systemie językowym pojęć człowieka tkwią metafory (Lakoff & Johnson 1988). Istnieją tezy, że już dzieci przedszkolne posiadają podstawowe kompetencje metaforyczne (Gentner 1988; Pearson 1990), a dziecięce metafory, występujące już w drugim i trzecim roku życia, są jedną z pierwszych form symbolicznego myślenia na temat rzeczywistości (Limont 1996, s. 54). Około 6. roku życia dzieci potrafią znaleźć odległe, a zarazem bliskie i trafne wyrażenia metaforyczne do prezentowanych rysunków (Kubicka 1993). Młodsze dzieci mają trudności z rozumieniem metafor, ponieważ nie dostrzegają wieloznaczności wyrazu, w rozumowaniu polegają zaś na silniejszym aspekcie znaczenia poszczególnych wyrazów, tym samym lekceważąc aspekt wynikający z kontekstu (Ash & Nerlove 1960).

Opanowanie systemu semantycznego przez dziecko to przyswojenie sobie słów i ich znaczeń. O rozwoju semantyki u dzieci mówi się już od czasu, gdy potrafi ono przyporządkować do przedmiotu jego nazwę (Vasta i in. 1995, s. 413), okres ten przypada na ostatni kwartał pierwszego roku życia. Jeszcze w wieku przedszkolnym dziecko może mieć problemy z metaforycznością, homonimicznością i synonimicznością (Smółka 2004, s. 40), jednak już dzieci sześćioletnie są w stanie odkryć wieloznaczny sens niektórych słów (Kielar-Turska 1992). Około siódmego roku życia możliwe staje się oddzielenie poszczególnych cech od obiektu lub sceny percepcyjnej, jednak dopiero w okresie operacji formalnych (od 12. roku życia) możliwe jest w pełni myślenie abstrakcyjne (Haman 2002, s. 40–41). W okresie operacji konkretnych (6.–12. r.ż.) wszystkie pojęcia abstrakcyjne mogą być rozumiane wyłącznie w terminach konkretnych przedmiotów i sytuacji (Haman 2002, s. 41).

Wyobraźnia to „zdolność umysłu do tworzenia obrazów mentalnych opartych na aktualnych lub wcześniejszych doświadczeniach zmysłowych” (Limont 1996, s. 9). Istotą przenośni (metafory) jest rozumienie i doświadczenie pewnego rodzaju rzeczy w terminach innej rzeczy. Nie jest to tylko sprawa języka, ponieważ procesy myślenia są w głównej mierze metaforyczne. Istnienie metafor jako wyrażeń językowych jest możliwe właśnie dlatego, że metafory tkwią w systemie pojęć człowieka (Lakoff & Johnson 1988). Specyficznym rodzajem metafory są związki frazeologiczne. Mają one bardziej abstrakcyjny charakter, ponieważ ich

znaczenie przenośne jest dalekie od obiektów przez nie opisywanych. Ponadto, w związkach frazeologicznych występują wyrazy rzadko używane. Aby zrozumieć istotę związku frazeologicznego, należy dysponować złożoną wiedzą na temat świata fizycznego, społecznego i kulturowego.

Cel i metodologia badań

Celem artykułu jest zaprezentowanie i analiza materiału leksykalnego, zebranego wśród dzieci pięcioletnich z przedszkola znajdującego się w województwie wielkopolskim w powiecie tureckim. Podjęta zostanie także próba odpowiedzi na pytanie o wzajemny związek między rozumieniem wypowiedzi metaforycznych, których przykładem są związki frazeologiczne, a poziomem myślenia dzieci. Do badania wykorzystano 20 związków frazeologicznych z komponentami: *ucho, oko, nos, język, serce*, które są powszechnie używane i powinny być rozumiane przez dzieci. Opracowanie pokazuje nie tylko, w jaki sposób dzieci interpretują wybrane frazeologizmy, ale również, w jakim stopniu potrafią je odzwierciedlić za pomocą języka. Należy zaznaczyć, że opracowaniu poddane zostały związki frazeologiczne użyte metatekstowo, których rozumienie dzieci miały dopiero same wyjaśnić, a nie te frazeologizmy, które są używane przez dzieci, kiedy nie są o nie pytane i nieświadome ich stosowania (wypływają w swobodnej rozmowie).

Materiał badawczy, stanowiący wyniki badań przeprowadzonych w przedszkolu w dwu grupach dzieci pięcioletnich, zebrano na podstawie autorskiego kwestionariusza, który składał się z pytań otwartych¹. Badana grupa liczyła 30 dzieci, w tym 15 dziewczynek i 15 chłopców. Rodzice wszystkich dzieci wyrazili pisemną zgodę na badanie przed jego rozpoczęciem. Dzieci do badań wybrane zostały losowo, część z nich uczęszcza na zajęcia logopedyczne, część została zaproszona do udziału w badaniu. Wszystkie dzieci są w normie intelektualnej, bez żadnych zaburzeń, bez postawionej diagnozy ryzyka dysleksji rozwojowej. Pomiar poziomu rozumienia związków frazeologicznych miał charakter indywidualnego wywiadu. Dzięki temu było możliwe opisanie rozumienia związków frazeologicznych z perspektywy dziecka, która często bywa odległa od perspektywy osób dorosłych. Podczas badania nie podpowiadano dziecku, nie sugerowano odpowiedzi, nie ograniczano czasowo, jednak brak odpowiedzi po około 30 sekundach informował, że dziecko już żadnej nie udzieli. Większość dzieci odpowiadała bezpośrednio po zadaniu pytania. Wszystkie rozmowy z badanymi zostały zarejestrowane, a następnie przeanalizowane. Odpowiedzi dzieci zapisane zostały poniżej w oryginalnej formie składniowej i fleksyjnej, czyli takiej, jaką

¹ W badaniach tego typu wykorzystuje się również kwestionariusze z pytaniami zamkniętymi (zob. np. Śliwa 2014/2015).

nadały im same dzieci. Nie uwzględniono warstwy fonetycznej, tj. wad artykulatoryjnych, wypowiedzi badanych zapisano ortograficznie poprawnie.

Do wyjaśnienia dzieci miały 20 związków frazeologicznych o zróżnicowanym stopniu trudności. Spośród dużego bogactwa frazeologizmów funkcjonujących w języku polskim wybrano te, które zawierają leksemy *ucho, oko, nos, język, serce*. Wybór taki podyktowany był zamiarem sięgnięcia do zagadnień bliskich dziecku, z którymi spotyka się na co dzień i które utrwalone są w tradycji językowej powieści. Treść frazeologizmów miała także skłonić rozmówców do formułowania na ich temat swobodnych wypowiedzi. Przyjęto, że pojedynczą wypowiedzią jest odpowiedź dziecka na zadane pytanie badającego. Wiele wypowiedzi dzieci miało charakter dygresyjny (np. opis zdarzenia w przedszkolu, w domu itp.), jednak nie analizowano ich treści.

Pierwszy etap badania polegał na zapoznaniu dziecka z procedurą. Podany został jeden związek frazeologiczny, a badający wyjaśnił, na czym polega zadanie i sam udzielił odpowiedzi. Celowo, jako przykład, wybrano frazeologizm, który nie zawiera komponentu analizowanego w badaniu. Następnie w drugim etapie badania proszono o interpretację poszczególnych związków.

Wypowiedzi badanych dzieci pogrupowano według pięciu kategorii (na podstawie: Wiejak & Kostka-Szymańska 2001):

B – brak wypowiedzi, nieumiejętność zinterpretowania związku frazeologicznego;

A (wypowiedzi abstrakcyjne) – wyjaśnienie znaczenia związku frazeologicznego na poziomie abstrakcyjnym, uogólnionym;

K (wypowiedzi konkretne) – wypowiedzi, w których badany używa przykładu lub ilustracji do wyjaśnienia symbolicznego znaczenia związku frazeologicznego;

D (wypowiedzi dosłowne) – brak zrozumienia metaforycznego znaczenia przysłowia, interpretacja odnosi się do realnej sytuacji przedstawionej w związku frazeologicznym, przypomina je zewnątrznie od strony formalnej;

N (wypowiedzi luźno związane z treścią przysłowia) – brak zrozumienia związku frazeologicznego, wypowiedzi luźno związane z treścią zawartą w przysłowiu.

Interpretacje związków frazeologicznych z komponentem *ucho/uszy*

Do interpretacji dzieci miały 4 związki z komponentem *ucho/uszy*: *uśmiech od ucha do ucha, gumowe ucho, jeść aż się uszy trzęsą, uszy do góry*. Trzykrotnie dzieci poprawnie zinterpretowały frazeologizm, wyjaśniając jego znaczenie na poziomie abstrakcyjnym, np. „się cieszysz z czegoś; jest się bardzo wesołym” (*uśmiech od ucha do ucha*); „coś, co jesz, to jest bardzo dobre” (*jeść aż się uszy trzęsą*).

Wśród wszystkich interpretacji dominują wypowiedzi dosłowne – D (12 odpowiedzi), w których dzieci nie podają metaforycznego znaczenia, ale odnoszą się do sytuacji, która została zawarta w związku, np. „cieszyć się, że masz ucho” (*uśmiech od ucha do ucha*); „rozciga się; się ciągnie”, „ucho z gumy” (*gumowe ucho*); „coś słyszysz” (*uszy do góry*); „jeść hamburgera” (*jeść aż się uszy trzęsą*). Odnotowano również wypowiedzi luźno związane z treścią związku frazeologicznego, np. „gumowe ucho to może być białe albo szare”, „zabawki do psa” (*gumowe ucho*); „uszy są szerokie” (*jeść aż się uszy trzęsą*). Wśród odpowiedzi pojawiły się też dwie wypowiedzi konkretne, w których dzieci używały przykładów lub ilustracji do symbolicznego wyjaśnienia, np. „mocno” (*jeść aż się uszy trzęsą*), „duży uśmiech” (*uśmiech od ucha do ucha*). Aż 96 razy dzieci nie udzieliły żadnej odpowiedzi (na 120 możliwych odpowiedzi), często milcząc lub odpowiadając, że nie wiedzą, co znaczy pytane wyrażenie.

Tabela I. Samodzielna interpretacja znaczenia związków frazeologicznych z komponentem *ucho/uszy*

	Odpowiedzi dziewczynek	Odpowiedzi chłopców
B	53	43
A	<i>uśmiech od ucha do ucha</i> – jest się bardzo wesołym	<i>uśmiech od ucha do ucha</i> – się cieszysz z czegoś – radość <i>jeść aż się uszy trzęsą</i> – coś co jesz to jest bardzo dobre
K	–	<i>uśmiech od ucha do ucha</i> – duży uśmiech <i>jeść aż się uszy trzęsą</i> – mocno
D	<i>gumowe ucho</i> – się ciągnie – się rozciągnie <i>uszy do góry</i> – żeby słyszeć	<i>gumowe ucho</i> – rozciąga się – ucho z gumy – to jak żelki – zamiast normalnego ucha to masz takie gumowe <i>uszy do góry</i> – coś słyszysz – ktoś się cieszy i podnosi uszy

	Odpowiedzi dziewczynek	Odpowiedzi chłopców
D		<i>uśmiech od ucha do ucha</i> – cieszyć się, że masz ucho – wielki <i>jeść aż się uszy trzęsą</i> – jeść hamburgera – dużo jesz
N	<i>uśmiech od ucha do ucha</i> – ucha to może być jak jest w domu albo dziadek przyjechał <i>gumowe ucho</i> – gumowe ucho to może być białe albo szare <i>jeść aż się uszy trzęsą</i> – uszy są szerokie	<i>uśmiech od ucha do ucha</i> – że mówi przepraszam <i>gumowe ucho</i> – zabawki do psa

Interpretacje związków frazeologicznych z komponentem *oko/oczy*

Interpretacji dziecięcej poddane zostały 4 związki frazeologiczne: *kłamać w żywe oczy*, *wpaść w oko*, *robić maślane oczy*, *być oczkiem w głowie*. Jedynie dwie odpowiedzi można zaliczyć jako poprawne, jako wypowiedzi abstrakcyjne, jednakże nie są one poprawne w takim stopniu, jak tłumaczą je słowniki, np. „to brzydkie” (*kłamać w żywe oczy*); „jesteś mądry” (*być oczkiem w głowie*). 19 interpretacji to wypowiedzi dosłowne, w których dzieci odniosły się do sytuacji zawartej w związku frazeologicznym, np. „kłamać to taka osoba, co nie chce nikomu powiedzieć prawdę” (*kłamać w żywe oczy*); „robak ci może wpaść do oka” (*wpaść w oko*); „z maśła” (*robić maślane oczy*); „że się patrzy do głowy” (*być oczkiem w głowie*). Nie odnotowano żadnych wypowiedzi konkretnych, zaś dwukrotnie wypowiedzi bardzo luźno związane z frazeologizmami, np. „nie wierzysz, że te oczy coś widzą”, „ktoś zdjął komuś obraz”, „a ten ktoś nie widzi, a później tamten się dopiero przyzna” (*kłamać w żywe oczy*). Aż 97 razy dzieci nie udzieliły żadnej odpowiedzi na pytanie, co oznaczają dane frazeologizmy.

Tabela II. Samodzielna interpretacja znaczenia związków frazeologicznych z leksemem *oko/oczy*

	Odpowiedzi dziewczynek	Odpowiedzi chłopców
B	53	44
A	–	<i>kłamać w żywe oczy</i> – to brzydkie <i>być oczkiem w głowie</i> – że jesteś mądry
K	–	–
D	<i>kłamać w żywe oczy</i> – żeby kogoś okłamać <i>wpaść w oko</i> – wpaść w oko to może być dziura – można sobie wydłubać oko – że gałka wypadnie do drugiego oka <i>robić maślane oczy</i> – Lenny kot robi maślane oczy. Ona się czai na czekoladę, czyli nutellę i robi takie maślane oczy. <i>być oczkiem w głowie</i> – być oczkiem w głowie to może oczko jest białe albo szare – że się patrzy do głowy	<i>kłamać w żywe oczy</i> – kłamać, to taka osoba, co nie chce nikomu powiedzieć prawdę <i>wpaść w oko</i> – robak ci może wpaść do oka – mucha – czyli coś ci wpadnie <i>robić maślane oczy</i> – że ci oczy zrobią się spierzchniałe – że płakamy – maślane oczy tak się robi i ktoś będzie myśleć, czy komuś odpadło oko – z masła – że zamiast normalnych ocz, to ty masz takie, że jak je dotykasz sam, to one ci się tak ruszają – maślanką <i>być oczkiem w głowie</i> – że w głowie jest oczko – no tak jak masz w głowie oko, to głowa ma tylko jedno oko
N	–	<i>kłamać w żywe oczy</i> – nie wierzysz, że te oczy coś widzą – ktoś zdjął obraz, a ktoś nie widzi, a później tamten się dopiero przyzna

Interpretacje związków frazeologicznych z komponentem *nos*

Dzieci pięcioletnie miały do interpretacji 4 związki frazeologiczne z komponentem *nos*: *zadzierać nosa*, *kręcić nosem*, *mieć coś po dziurki w nosie*, *mieć coś w nosie*. Jedynie dwukrotnie pojawiły się wypowiedzi abstrakcyjne, które po części są zgodne ze słownikową interpretacją frazeologizmów, np. „to jest niegrzeczne” (*kręcić nosem*); „jest się bardzo złym” (*mieć coś po dziurki w nosie*). 22 razy pojawiła się dosłowna interpretacja związków frazeologicznych, np. „coś go swędzi w środku” (*zadzierać nosa*); „kręcić”, „może trzeba dotykać jak Weronika, bo Weronika dotyka” (*kręcić nosem*); „czegoś jest dużo i sięga aż dotąd” (pokazuje na nos – wyjaśnienie E.Z.); „żeby oddychać” (*mieć coś po dziurki w nosie*); „jak jesteś chory, to musisz się wysmarkać” (*mieć coś w nosie*). Jeden chłopiec zamiast interpretacji werbalnej związku frazeologicznego pokazał, co oznacza *kręcić nosem* – była to interpretacja dosłowna. 91 razy dzieci nie podały żadnej interpretacji do wskazanych frazeologizmów.

Tabela III. Samodzielna interpretacja znaczenia związków frazeologicznych z leksemem *nos*

	Odpowiedzi dziewczynek	Odpowiedzi chłopców
B	49	42
A	<i>mieć coś po dziurki w nosie</i> – jest się bardzo złym	<i>kręcić nosem</i> – to jest niegrzeczne
K	–	–
D	<i>mieć coś w nosie</i> – gluty (2 odp.) – ma się katar – mieć coś w nosie albo gile, albo można wyciągnąć gile z nosa <i>zadzierać nosa</i> – coś go swędzi w środku <i>kręcić nosem</i> – może trzeba dotykać jak Weronika, bo Weronika dotyka – to znaczy, że nos się obróci na drugą stronę <i>mieć coś po dziurki w nosie</i> – do oddychania	<i>mieć coś w nosie</i> – gile (2 odp.) – babol – czegoś jest dużo w nosie – jak jesteś chory, to musisz się wysmarkać <i>zadzierać nosa</i> – masz na przykład krzywde <i>kręcić nosem</i> – żeby ćwiczyć (zapewne chodzi o ćwiczenia logopedyczne – wyjaśnienie E.Z.) – że się kręci – kręcić – kręcenie <i>mieć coś po dziurki w nosie</i> – żeby wydychać nos

	Odpowiedzi dziewczynek	Odpowiedzi chłopców
D	- żeby oddychać	- że smarkać - gile - żeby oddychać (2 odp.) - że czegoś jest dużo i sięga aż dotąd (pokazuje na nos – wyjaśnienie E.Z.)
N	<i>zadzierać nosa</i> - pobić	-

Interpretacje związków frazeologicznych z komponentem *język*

Do badania wybrano 4 związki frazeologiczne z komponentem *język*: *mieć coś na końcu języka*, *zapomnieć języka w gębie*, *mieć długi język*, *ciągnąć kogoś za język*. 23 interpretacje dziecięce miały charakter wypowiedzi dosłownych, np. „ślinę” (*mieć coś na końcu języka*); „masz język, a nie wiesz, że go masz” (*zapomnieć języka w gębie*); „jak ktoś nie lubi kogoś no to wytyka język i się z nikim nie bawi”, „wyciągnąć język”, „żeby był długi” (*mieć długi język*); „jak ktoś będzie kogoś język ciągnąć, to ten język się urwie” (*ciągnąć kogoś za język*). Dwie wypowiedzi były bardzo luźno związane z podanymi frazeologizmami, np. „czuję” (*mieć coś na końcu języka*); „żeby powiedzieć LO” (*zapomnieć języka w gębie*). Podczas interpretacji związków frazeologicznych z tej grupy 4 dzieci (2 dziewczynki i 2 chłopców) wyjaśniło za pomocą gestów, co oznaczają dane frazeologizmy, np. *mieć coś na końcu języka* – chłopiec pokazywał na koniec wyciągniętego języka, *mieć długi język* – chłopiec pokazał wyciągnięty język, *ciągnąć kogoś za język* – dwie dziewczynki pociągały za swoje języki. Wszystkie te interpretacje są dosłowne. 88 razy dzieci pięcioletnie nie podały żadnej interpretacji związku frazeologicznego z tej grupy, najwięcej spośród wszystkich pięciu grup frazeologizmów.

Tabela IV. Samodzielna interpretacja znaczenia związków frazeologicznych z komponentem *język*

	Odpowiedzi dziewczynek	Odpowiedzi chłopców
B	53	35
A	-	-
K	-	-

	Odpowiedzi dziewczynek	Odpowiedzi chłopców
D	<p><i>mieć coś na końcu języka</i> – na końcu języka jest jakiś paproszek albo telefon jakiś połknięty</p> <p><i>mieć długi język</i> – długi język można urosnąć, a może język urosnąć albo mały – żeby lizać się – że jest długi jak drzewo – dzieci mają krótkie</p>	<p><i>mieć coś na końcu języka</i> – ślinę – coś zwisa na końcu</p> <p><i>mieć długi język</i> – wyciągnąć język, żeby był długi – masz długi język – długi język to tak jak ktoś jest ząbą czy łapa muchy – jest długi język – jest długi i się długo go wysuwa – jak ktoś nie lubi kogoś no to wytyka język i się z nikim nie bawi – jaszczurka ma – długi język to tylko żaba ma – ma się długi język</p> <p><i>zapomnieć języka w gębie</i> – że zapomniałeś coś – czyli, że masz język, a nie wiesz, że go masz</p> <p><i>ciągnąć kogoś za język</i> – jak ktoś będzie kogoś język ciągnąć to ten język się urwie – jak się ciągnie kogoś za język, to już nie ma języka – bolenie – że się za język pociągnie – niefajne</p>
N	–	<p><i>mieć coś na końcu języka</i> – czuję</p> <p><i>zapomnieć języka w gębie</i> – żeby powiedzieć LO (nawiązanie do terapii)</p> <p><i>mieć długi język</i> – kameleon</p>

Interpretacje związków frazeologicznych z komponentem *serce*

Ostatnią grupą związków frazeologicznych wybranych do badania były frazeologizmy z komponentem *serce*: *złamać komuś serce*, *mieć złote serce*, *mieć serce z kamienia*, *kamień z serca*. Odnotowano 3 wypowiedzi o charakterze abstrakcyjnym, gdzie interpretacja jest najbliższa definicji słownikowej, np. „że się kogoś kocha”, „dobre” (*mieć złote serce*); „złe” (*mieć serce z kamienia*). 20 interpretacji miało charakter wypowiedzi dosłownej, np. „ktoś ma serce, a ty mu wyjmujesz” (*złamać komuś serce*); „serce się zmienia w złoto”, „zamiast normalnego serca to masz ze złota” (*mieć złote serce*); „to tak jak zjadłeś kamień to serce tak się robi jak kamień i tak umierasz”, „jest bardzo twarde” (*mieć serce z kamienia*); „to jest takie coś, że ktoś ci wyjmie normalne serce i ci robi z kamienia” (*kamień z serca*). Pojawiły się też trzy wypowiedzi konkretne, w których dzieci podawały przykład do wyjaśnienia frazeologizmu, np. „jak ktoś będzie bardzo zły, to serce mu się złamie”, „zabić” (*złamać komuś serce*); „od bogactwa” (*mieć złote serce*). Jedna wypowiedź nie była powiązana z treścią związku frazeologicznego, np. „złote serce to albo można wycelować i będzie, zobaczyć czy nie da serce” (*złamać komuś serce*). Odnotowano, że dzieci nie podały interpretacji frazeologizmów aż 103 razy.

Tabela V. Samodzielna interpretacja znaczenia związków frazeologicznych z leksemem *serce*

	Odpowiedzi dziewczynek	Odpowiedzi chłopców
B	53	50
A	<i>mieć złote serce</i> – że się kogoś kocha – dobre	–
K	<i>mieć złote serce</i> – od bogactwa	<i>złamać komuś serce</i> – no tak jak ktoś będzie bardzo zły to serce mu się złamie – zabić
D	<i>złamać komuś serce</i> – ciąć nożem <i>mieć złote serce</i> – złote serce to albo narysować złote serce kredką, albo coś na inny kolor – żeby pomalować	<i>złamać komuś serce</i> – czyli, że na przykład ktoś ma serce, a ty mu wyjmujesz <i>mieć złote serce</i> – że serce się zmienia w złoto – jak ktoś umarnie i się zrobi taki posągami – że zamiast normalnego serca to masz ze złota

	Odpowiedzi dziewczynek	Odpowiedzi chłopców
D		<ul style="list-style-type: none"> – złote jest – jak się posypie je posypką to będzie złote – jak jest taki miecz to wszystko zamienia w złoto, a jak natrafisz na człowieka to on jest cały złoty i ma złote serce <p><i>kamień z serca</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – to jest takie coś, że ktoś ci wyjmuje normalne serce i ci robi z kamienia
N	<p><i>złamać komuś serce</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – złamać to albo można wycelować i będzie zobaczył czy nie da serce 	–

Badane dzieci udzieliły łącznie 117 odpowiedzi, werbalnych i niewerbalnych, poprawnych i niepoprawnych. Zdecydowanie więcej wypowiedzi zauważono w grupie chłopców (80 odpowiedzi, a u dziewczynek 37), którzy okazali się bardziej kreatywni, twórczy, nawet jeśli ich wypowiedzi przybierały postać jednego wyrazu. Spośród wszystkich frazeologizmów najmniej interpretacji, zarówno właściwych, jak i niewłaściwych, odnotowano w grupie związków frazeologicznych z komponentem *serce* (brak odpowiedzi aż 103 razy).

W omawianej grupie dzieci pięcioletnich dominują dosłowne interpretacje odnoszące się do realnej sytuacji przedstawionej w związkach frazeologicznych (83%). Przykładem wypowiedzi z tej kategorii jest interpretacja frazeologizmów *mieć długi język* – „długi język to tak jak ktoś jest żabą czy łapa muchy”, lub *uśmiech od ucha do ucha* – „cieszyć się, że masz ucho”. Tylko niecały 1% wypowiedzi dzieci świadczy o zrozumieniu przez nie metaforycznego znaczenia frazeologizmów.

Stosowane w przedstawionych badaniach związki frazeologiczne z komponentami *ucho*, *oko*, *nos*, *język*, *serce* nie są rozumiane przez dzieci na początku okresu operacji konkretnych. Istotna jest tu spora liczba wypowiedzi luźno związanych z treścią frazeologizmów, bezsensownych, np. „z kamienia może być też szalik albo biały” (*mieć serce z kamienia*) lub „zabawki do psa” jako interpretacja związku *gumowe ucho*. Analiza jakościowa uzyskanych wypowiedzi wskazuje, że dzieci w swoim rozumowaniu opierają się na podobieństwie semantycznym, interpretują słowo-klucz zawarte w związku frazeologicznym.

Powyższe wnioski ukazują zależność między wiekiem badanych dzieci a nabywaniem określonych wzorców językowych i postawy poznawczej wobec rzeczywistości. Kod wypowiedzi pięcioletków jest ograniczony, dominują krótkie, niedokończone wypowiedzi (często nie mają one charakteru zdania), konstrukcja

składniowa jest uboga, występują trudności z budowaniem dłuższych ciągów wypowiedzi.

Reasumując, aby móc poprawnie posługiwać się związkami frazeologicznymi oraz właściwie je interpretować, potrzebne jest doświadczenie językowe, umiejętności myślenia, rozumowania, dysponowanie teorią umysłu, językową i meta-językową oraz pamięć, którą należy kształtować podczas edukacji przedszkolnej i szkolnej.

Bibliografia

- Ash, S. Nerlove, H. (1960). The development of double function terms in children: an experimental study. W: B. Kaplan, S. Wapner (red.), *Perspectives in Psychological Theory* (47–60). New York: International Universities Pres.
- Gentner, D. (1988). Metaphor as structure mapping: the relational shift, *Child Development*, 59, 47–59.
- Haman, M. (2002). *Pojęcia i ich rozwój. Percepcja, doświadczenie i naiwne teorie*. Warszawa: MATRIX.
- Kielar-Turska, M. (1992). *Jak pomagać dziecku w poznawaniu świata*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Kurcz, I. (2000). *Psychologia języka i komunikacji*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Lakoff, G., Johnson, M. (1988). *Metafory w naszym życiu*. Warszawa: Aletheia.
- Limont, W. (1996). *Analiza wybranych mechanizmów wyobraźni twórczej*. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Pearson, B.Z. (1990). The comprehension of metaphor by preschool children, *Journal of Child Language*, 17, 185–203.
- Smółka, L. (2004). *Kompetencja komunikacyjna dzieci sześćo-siedmioletnich*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej.
- Śliwa, K. (2014/2015). Rozumienie związków frazeologicznych przez młodzież z uszkodzeniami narządu słuchu, *Biuletyn Logopedyczny*, 1–2, 83–99.
- Vasta, R., Haith, M.M., Miller, S.A. (1995). *Psychologia dziecka* (M. Babiuch i in., tłum.). Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Wiejak, K., Kostka-Szymańska, M. (2001). Próba oceny myślenia przy pomocy testu interpretacji przysłów. W: B. Kaczmarek, K. Markiewicz, S. Orzechowski (red.), *Nowe wyzwania w rozwoju człowieka* (67–75), Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

STRESZCZENIE

Głównym celem artykułu jest przedstawienie i omówienie zebranego wśród dzieci pięcioletnich materiału leksykalnego dotyczącego rozumienia i interpretacji związków frazeologicznych z komponentami *ucho, oko, nos, język i serce*. Wybór relacji frazeologicznych podyktowany był intencją odniesienia się do spraw bliskich dziecku, z którymi styka się ono na co dzień i które utrwaliły się w językowej tradycji powiedzonkowej. Tematyka frazeologizmów miała także zachęcać do swobodnego wypowiedzania się na ich temat. Badanie pokazuje, w jaki sposób dzieci interpretują wybrane frazy metatekstowe i jak definiują je za pomocą języka.

SŁOWA KLUCZOWE: frazeologia, dziecięce interpretacje, kreatywność językowa dzieci

EWELINA ZAJĄC
Zakład Dialektologii Polskiej i Logopedii
Uniwersytet Łódzki
ul. Pomorska 171/173 Łódź
90-236 Łódź